

A DÉL-DUNÁNTÚLI BRONZKOR KUTATÁSÁNAK ÚJABB EREDMÉNYEI ÉS FELADATAI

A több mint egy évszázados múlta visszatekintő magyarországi őskor kutatás alakulását az addigi eredményeket rögzítő, ill. a tovább lépés útját megjelölő kongresszusok, szakkonferenciák nem egyszer jelentős mértékben befolyásolták. Ezek egyik változatát képviselik az olyan szakmai összejövetelek, amelyek célja valamely tájegység régészeti kutatásának sokoldalú vizsgálata. De bármely tájkonferencia csak akkor lehet igazán hasznos, ha lokális kérdések taglálásán túl, szerves részévé válik a magyarországi régészet egészének. Ezt a szempontot is figyelembe véve méri fel a kutatás pillanatnyi helyzetét, jelöli meg az aktuális feladatokat, s ad támpontot a jövő tennivalóinak átgondolt meghatározásához. Ahhoz, hogy alább részletekbe bocsátkozhassunk, néhány szóval utalnunk kell a hazai bronzkor kutatás egészének múltjára és jelen tevékenységünkre.¹

Bronzkori népeink emlékeinek feltárásában és értékelésében – ha szabad így fogalmaznunk – 1945 előtt két „felfutási időszak” volt. Az egyiket az 1870-es évektől a századfordulóig tartó évtizedekben jelölhetjük meg, amikor az 1876-os budapesti Nemzetközi Ősrégészeti Kongresszus kapcsán végzett ásatások, majd Hampel József² és a Dél-Dunántúl területével is intenzíven foglalkozó Wosinszky Mór³ munkái révén a magyarországi bronzkor kutatás megközelítette, bizonyos vonatkozásban el is érte az akkori

nemzetközi színvonalat. A másik kutatási időszakot elsősorban V. G. Childe,⁴ Tompa Ferenc,⁵ Patay Pál⁶ monográfiái fémjelzik. Első kettőt történeti szemlélete – vonatkozik ez különösen V. G. Childe munkájára –, Patay Pál könyvét pedig térképekkel illusztrált topográfiai eredményei miatt emelhetjük ki.⁷

Az utóbbi harminc év kutatásának első másfél évtizede több nagyobb, ill. jelentősebb ásatás (pl. Tószeg–Laposhalom, Dunaújváros–Koszider, Békés–Várdomb) és néhány fontosabb publikáció mellett,⁸ bizonyos értelemben a stagnálás időszaka volt, míg az ötvenes évek végétől a mába nyúló 15 év lényeges változásokat hozott a hazai bronzkor kutatásban, mégpedig:

– Öröndetesen növekedett a tervszerű ásatások száma.⁹

– Munkaközösségek alakultak több évre tervezett tematikus feltárási program megvalósítására: így pl. a középső bronzkori vatyai kultúra magaslati, ill. erődített telepének kutatására,¹⁰ ill. az alföldi tell-telepek feltárására.¹¹

– A II. világháborút megelőző évtizedekhez viszonyítva emelkedett a bronzkori témával foglalkozó ki- sebb cikkek, ill. jelentősebb tanulmányok száma.¹²

– Megjelent több, egyes korszakok, ill. valamely tájegység bronzkorát feldolgozó nagyobb lélegzetű mo-

1. Szeretnénk hangsúlyozni, hogy előadásunkban, sem az eddigi régészeti kutatás eredményeinek tényszerű felsorolásánál, sem pedig a jövőben végzendő tudományos munka taglálásánál, nem törekedtünk teljességre. Célunk csupán a vázlatosan felvetett kérdések vitára készítő exponálása volt, és ezt szolgálja az előadás jegyzetekkel bővített változata is.
2. HAMPEL J., A bronzkor emlékei Magyarhonban I–III. Budapest, 1886–1896.
3. WOSINSZKY M., Az őskor mészbetétes díszítésű agyagművészete. Budapest 1904.
4. CHILDE V. G., The Danube in Prehistory. Oxford 1929.
5. TOMPA F., BRGK 24–25 (1934–35) 27–127 – UA., A Dunántúl őstörténete. Pannónia Könyvtár 8. Budapest 1935.
6. PATAY P., DissPann Ser II. 13 (1938)
7. A magyarországi bronzkor kutatás részletesebb kritikai áttekintését l.: BANNER J., PPS 21 (1955) 123 – PAR- DUCZ M., AAH 26 (1974) 214–220 – BÓNA I., Die mittlere Bronzezeit Ungarns und ihre südöstliche Beziehungen. Budapest 1975.
8. Tószeg–Laposhalom: CSALOG J., AAH 2 (1952) 19–33; MOZSOLICS A., AAH 2 (1952) 35–69 – Dunaújváros – Koszider: MOZSOLICS A., AAH 2 (1952) 63–64 – BÓ-

- NA I., AE 86 (1959) 53, 56 – MAKKAY J., AAH 23 (1971) 19–28 – KOVÁCS T., FA 23 (1972) 16–17; – Békés–Várdomb – BANNER J.–BÓNA I., Mittelbronzezeitliche Tellsiedlung bei Békés. Fontes AH Budapest 1974.
9. Közülük itt csupán néhány nagyobb feltárással utalunk. – Nagyrápád: BÁNDI G., RF 11 (1968) 12; Lovas- berény–Mihályvár: BÁNDI G.–PETRES É., AE 96 (1969) 170–177; Budapest–Békásmegyer: NAGY L., RF 14 (1960) 1–2; SCHREIBER R., RF 26 (1973) 5–6; Jászdózsza–Kápolnahalom: STANCZIK I., AE 101 (1974) 308; Tiszafüred–Majoros-halom: KOVÁCS T., AE 100 (1973) 260; Tápe: TROGMAYER O., Das bronzezeitliche Gräberfeld bei Tápe. FAH Budapest 1975.
10. F. PETRES É.–BÁNDI G., AE 96 (1969) 170–172; KO- VÁCS T., FA 25 (1974) 33–35.
11. A közelmúltban végzett tell-ásatásokra vonatkozóan vö.: BÓNA I., AE 94 (1967) 218; STANCZIK I., AE 101 (1974) 308. – Jászdózsza–Kápolnahalom; TROGMAYER O., AE 97 (1970) 306. – Klárafalva–Hajdova; MÁTHÉ M., RF 25 (1972) 9; UA., RF 26 (1973) 9–10. Gábor- ján–Csapszékpart; HEGEDÜS K., AE 101 (1974) 310– 311. – Vésztő–Mágori halom.
12. Vö.: PÁRDUZ M., AAH 26 (1974) 51–91. jegyzet.

nográfia, mint pl. Kalicz Nándor,¹³ Mozsolics Amália,¹⁴ Patek Erzsébet könyve.¹⁵

– Az előrelépést jelző tények közé tartozik az is, hogy lassan több mint tíz éves múltat tekint vissza a Magyarország Régészeti Topográfiájának országos hatáskörű munkája.

– Végül, a pozitívumok teljességre nem törekvő felsorolását annak említésével zárhatjuk, hogy a Magyar Régészeti és Művészettörténeti Társulat szervezésében, hosszú idő után bronzkori témájú ülésszakot rendeztek 1973 decemberében. „A magyarországi bronzkor etnikai és kronológiai kérdései” téma keretében elhangzott hét előadás az Acta Archaeologica Hungaricae 1975. évi kötetében fog megjelenni, áttekintést adva a magyarországi bronzkorkutatás jelenlegi helyzetéről.

S most néhány szót a hiányosságokról. – Ha átlapozzuk a Régészeti Füzetek ásatási beszámolóinak őskorral foglalkozó részét, többségében bronzkori leletek, objektumok felszínre kerüléséről kapunk hírt. Tehát igen sok kutató kerül kapcsolatba véletlenül vagy tudatosan – a tervszerű ásatásokra gondolunk – a bronzkor emlékeivel. Mégis, az utóbbi évtizedekre visszatekintve, talán öt-hat olyan kutatót lehet felsorolni, akik folyamatosan publikálnak bronzkori témájú cikkeket. Ebből adódik, hogy az előkerült, ill. feltárt, és a tudományosan is kiértékelt bronzkori forrásanyag mennyisége között igen jelentős az eltérés. Ezen a téren az előrelépés egyik feltételét a legfiatalabb kutatógeneráció ilyenirányú tevékenységének fokozásában látjuk. Ezt kell közös erővel elősegíteni. A másik feltétel: a régészeti kutatás minden munkafázisához biztosítani kell a szükséges anyagi és erkölcsi támogatást. Azaz: nem elégedhetünk meg azzal, hogy különféle okok miatt sok új lelet, objektum feltárását- restaurálását-leltározását követően a munkafolyamat megszakad, és a befejezés évekkel eltolódik. Ugyanis bármely történeti emlék forrásértéke mindaddig csak potenciálisnak tekinthető, amíg tudományos feldolgozása, ill. publikálása nem történik meg.

Miként jelentkeznek az elmondottak a Dél-Dunántúl bronzkorának kutatásában? Maradjunk egyelőre az

érintett múzeumokban őrzött forrásanyagnál.¹⁶ A pillanatnyi helyzetet igen sok tényező determinálja, ebből csak kettőt ragadunk ki: az egyik a tradíció, ill. a múltbeli tevékenység, a másik a Dél-Dunántúlon jelenleg dolgozó ősrégészek száma. Ami az előbbit illeti: jelentős tradícióval csak a pécsi, ill. a szekszárdi múzeum rendelkezik. Ez abban is tükröződik, hogy a leletek mennyiségét, ill. forrásértékét tekintve, a két említett múzeum kiemelkedik a többi közül. Nem kis részben Wosinszky Mór, Domбай János, Csalog József, Mészáros Gyula tevékenységének,¹⁷ akiknek munkája átnyúlik az ötvenes, sőt a hatvanas évekbe, mi pedig eljutottunk a kényes témához: a szóbanforgó vidék őskorral, ez esetben elsősorban bronzkorral, foglalkozó szakemberekkel való ellátottságához. A felszabadulás után e téren a „csúcsot” a hatvanas évek jelentették, amikor Pécsen, Szekszárdon és Kaposváron is dolgozott ősrégész, Bándi Gábor, Mészáros Gyula és Draveczky Balázs személyében. Nagyobb lélegzetű, tervszerű bronzkori feltárásokat viszont csak Bándi Gábor végzett. Ennek eredményeként ma Baranya megye területéről rendelkezünk a legnagyobb mennyiségű, hitelesen feltárt olyan újabb forrásanyaggal, amely a bronzkor kezdetétől annak késői szakaszáig megfelelően reprezentálja az i.e. 20–13. században itt élt népeket.¹⁸ Nem ennyire pozitív a helyzet Tolna és Somogy megyét illetően. Előbbinél Nováki Gyula bölcskei,¹⁹ Mészáros Gyula nagymányoki,²⁰ Torma István regölyi feltárásának anyagát emelhetjük ki.²¹ E vidék településtörténetének megismeréséhez fontos adatokat szolgáltatott Torma Istvánnak a Kapos-völgyben végzett terepbejárása.²² Somogy megyében még Bándi Gábor Siófok–Széolak–Vadkacsás lelőhelyen végzett temető feltárása, ill. Draveczky Balázs kéthelyi ásatása érdemel említést.²³ Zala megye, ahogy évtizedekkel ezelőtt, úgy még ma is egyike bronzkorkutatásunk fehér foltjainak.²⁴

A régészeti forrásanyag számának növekedési lehetősége – legalábbis ma úgy tűnik – határtalan és végtelen. Ugyanakkor századunkban a természet-

13. KALICZ N., Die Frühbronzezeit in Nordost-Ungarn. AHu 45. Budapest 1968.

14. MOZSOLICS A., Bronzefunde des Karpatenbeckens. Budapest 1967 – Uő., Bronze- und Goldfunde des Karpatenbeckens. Budapest 1973.

15. PATEK E., AHu 46 (1968).

16. Ezek közül a négy legjelentősebb, a pécsi, a szekszárdi, a kaposvári és a zalaegerszegi múzeum őskori További megismerésünk ezért csupán a felsorolt intézmények avatásainak vonatkoznak.

17. Az említett kutatók ásató- és gyűjtőtevékenysége – anyagát tanulmányoztuk behatóan az utóbbi években. Szükségszerűen – nem korlátozódott az őskorra, annak ellenére, hogy érdeklődésük elsősorban az őskori népek hagyatéka felé fordult. Ezzel is magyarázható, hogy viszonylag kevés, a Dél-Dunántúl bronzkorával foglalkozó cikket publikáltak. A jelentősebbek: CSALIG J., AE 54 (1941) 6–14 – Uő., AE 55 (1942) 119–143 – DOMBAY J., JPMÉ 1958, 53–102 – MÉSZÁROS GY., BAMÉ 1971–1972. 19–66.

18. Összefoglalóan: a „Baranya megye története az őskortól a honfoglalásig” című, megjelenés előtt álló monográfia vonatkozó fejezetében.

19. NOVÁKI GY., AE 95 (1968) 126.

20. MÉSZÁROS GY., RF 11 (1959) 9.

21. TORMA I., RF 20 (1967) 22 – Uő., RF 21 (1968) 14.

22. Itt utalunk azokra a kiadványokra, amelyek a Kapos-völgy ill. Somogy megye régészeti lelőhelyeinek topográfiai, leleteinek pedig katalógusszerű áttekintését adják: DRAVECZKY B.–SÁGI K.–TAKÁTS GY., SMF 2 (1964) – KOCZTUR É., RF Ser. II. 13. Budapest 1964 – DRAVECZKY B., SMF 17 (1970).

23. BÁNDI G., RF 22 (1969) 20 – DRAVECZKY B., RF 16 (1963) 10.

24. Ez a megállapítás olyannyira érvényes, hogy az utóbbi három évtizedben egyetlen jelentősebb bronzkori ásatás sem történt a megye területén. Említésre méltó leletmentést Patay Pál végzett Petőhelyen, a halomsíros kultúra egyik temetőjében: RF 15 (1962) 7.

tudományok gyorsütemű fejlődése jobb lehetőséget biztosít a régészek számára az objektív, vagy jelen tudásunk szerint objektívnek tűnő eredmények elérésére. E két tény említésével felmentve érezzük magunkat egy olyan áttekintés elvégzésének kötelessége alól, amely a Dél-Dunántúl bronzkori történetére vonatkozó korábbi munkák – ma már többnyire túlhaladott – eredményeit taglalná.²⁵ Ezek után sorra vesszük, mit tudunk a szóbanforgó tájegységen az i.e. 20–8. században élt népekről, ill. hol vannak a vitatott vagy homályos pontok a Dél-Dunántúl bronzkori történetében.

A korai bronzkor első népeit – amint a Kárpát-medence nagy részén – ezen a területen is zóki kultúra névvel jelöli a kutatás. Monográfiájában Kalicz Nándor a kultúra három területi csoportját különbözteti el. Ezek közül a vucedoli csoport törzsterületének északi része nyúlik át a Dél-Dunántúlra, míg az ún. makói csoport településterületéhez tartozott a Balaton déli partvidéke.²⁶ Bándi Gábor a Dél-Dunántúl legkorábbi bronzkori lakosságát Lasinja–Somogyvár–Zók csoportnak nevezi, mintegy kifejezve ezzel is a Drávától délre, ill. északra eső területen ekkor élt törzsek összetartozását.²⁷ Idézettektől részben eltérő eredményre jutott Bóna István az általa zók–vucedoli névvel jelzett korabronzkori nép történetének taglalásakor.²⁸ Egy adott történeti eseményről (a magyarországi bronzkor kialakulása), egy bizonyos nép életéről (a Dunántúl bronzkor eleji lakossága), alig egy évtizeden belül három, sok vonatkozásban eltérő értékelés látott napvilágot. Mindegyik több oldalról alátámasztott és nagyjában-egészében ugyanarra a forrásanyagra épül. Az ellentmondás feszítő erejű, és sajnos nem példa nélkül álló az utóbbi évtizedek hazai bronzkor kutatásában. A pillanatnyi helyzet mégsem jelenthet holtponthoz és semmiesetre sem zsákutatót. Meg kell találni a tényleges tudományos vitapontokat és kiszűrni a kutatásban gyakran, nem kívána-

tos melléktermékként jelentkező „álhypotéziseket”, korrigálni az esetleges módszerbeli tévedéseket. Mindennek objektív mércéje csak egyetlen egy lehet: a hiteles forrásanyag, ill. annak szubjektívizmustól mentes interpretációja.²⁹

Ez az igény csak erősödik mindazokban, akik figyelemmel kísérik a somogyvári típusú leletek értékelése körül kibontakozott vitát. Bóna István problémafelvető, fontos tipológiai megfigyeléseket rögzítő tanulmánya jószerével csak szórványleletekre épült.³⁰ A sok megoldatlan kérdés újbóli felvetésére a Dunántúlon (pl. Nagyárpád, Mezőkomárom) ill. Budapest környékén (Békásmegyer, Csepel–Háros) és a jugoszláviai Vinkovcin végzett ásatások eredményei adnak alkalmat.³¹ Az említett új magyarországi forrásanyag jelentős százaléka még közöletlen. Talán ennek tulajdonítható, hogy a kialakult szakirodalmi vita elsősorban időrendi kérdések taglalására szorítkozott.³² Ennek nyomán úgy tűnik, éppen az hiányzik a jelen korabronzkor kutatásából, amely az elmúlt másfél évtizedben már fontos eredményeket hozott: a Kárpát-medence egészét érintő anyaggyűjtésre épített komplex feldolgozás. Ez annál meglepőbb, hiszen a magyarországi bronzkor kezdetét jelző történeti eseménysor korábban rögzített relatív időrendi vázát, ill. a kor „kulturális képét” már-már szétfeszítik az új forrásanyagban rejlő lehetőségek. Mégis igen gyakran lokális problémák elméletivé váló kérdések részletezésére egyszerűsödött kutatásunk.³³ Ennek okát elsősorban abban látjuk, hogy a feltárt leletek közreadása erősen lelassult, és emiatt megbomlott a teljes forrásanyag beható elemzésére épített ill. a forrásanyag bizonyos része alapján felállított hipotézisek optimális egyensúlya. A mérleg nyelve az utóbbi felé billent, s pillanatnyilag ott is áll. Erről a pontról csak a Kárpát-medence korai bronzkorának történetét teljességében átfogó tanulmányok mozdíthatják el.

Wosinszky Mór jóvoltából a Dunántúl talán

25. Egyébként a korábbi kutatásról Bóna István idézett monográfiájának kutatástörténeti fejezete (vö. 7. j.) és az alább idézett tanulmányok részletes kritikát tartalmaznak.

26. KALICZ N., *Die Frühbronzezeit*... 77–85.

27. BÁNDI G., *AIR* 8–9 (1967–68) 23–33.

28. BÓNA I., *RD* 2 (1960) 51–52 – *Ua.*, *AUSB* 3 (1961) 9–10.

29. Kézenfekvő itt arra utalni, hogy az egyetlen, megközelítőleg teljesen feltárt bronzkori objektum, a nagyárpádi korai bronzkori település részletes publikációja várhatóan sok kérdés eldöntéséhez megfelelő bizonyítékot fog nyújtani. Reméljük mihamarább, hiszen nem lehet igazán objektív egyetlen tudományos vita sem, ha a tárgyi bizonyítékok nem mindenki számára hozzáférhetők, azaz: közöletlenek. Vonatkozik ez a nagyárpádi leletekre ugyanúgy, mint a többi, évtizedek óta „elfekvő” bronzkori forrásanyagra (pl. dunaújvárosi telep és temetők, a farkasgyepői halomsírok leletei).

30. BÓNA I., *AIR* 4–5 (1963–64) 39–63.

31. Vö.: BÁNDI G., *AIR* 8–9 (1967–68) 27; BÁNDI G., *RF* 21 (1968) 12 – *Ua.*, *RF* 23 (1970) 10 – SCHREIBER R., *AAH* 27 (1974) – *Ua.*, *AE* 99 (1972) 153 – TASIC N., *Acta Jug* 9 (1968) 19–29 – DIMITRIJEVIC, S., *Acta Musei*

Cibalensis I. Vinkovci 1966. 7–77. – A hazai korabronz-kori kutatás számára is jelentős értékű forrásanyagot képvisel a mokriini temető közelmúltban megjelent publikációja: GIRIC M., *Diss. et Mon.* 11–12. Beograd 1971.

32. És ennek következménye, hogy még a történeti szempontokat előtérbe helyező, a kutatás számára új szálakat kereső összefoglaló tanulmányok is torzóvá válnak (pl. BÁNDI G., *MFMÉ* 1966–67. 71–78.). Legalább is egy évtized távlatából már annak tekinthetők, ha a vázolt hipotézisek sokoldalú bizonyítása nem történik meg.

33. A félreértések elkerülése végett: nemcsak a tárgyalt korszak, hanem őskorunkatásunk egészének egyik negatív tünete szeretnénk felhívni a figyelmet. Nevezhetjük akár „módszerbeli beszűkülésnek” is. A magunk részéről ugyanis annak tekintjük, amikor nagyobb területeket érintő történeti, kronológiai kérdésekben, egy-egy tájegység új forrásanyagának vizsgálatából adódó eredményeket – megfelelő kontroll nélkül – az egészre próbáljuk érvényesíteni. A kontroll vizsgálatok elmaradása nem egyszer odavezet, hogy kellően alátámasztott hipotézisek konvencionális tudományos megállapításokká, esetleg l'art pour l'art vita forrásává válnak (vö. BÓNA I., *BAMÉ* 1971–72. 3–18.).

legismertebb, de feltétlen legkarakterisztikusabb emlékeket ráánknyagó népének – mészbetétes edények népe – települési formájáról, életmódjáról, temetkezési szokásáról az utóbbi két évtizedben kialakult kép megbízható alapot jelent a további kutatáshoz.³⁴ Nyugvópontokra jutni nem akaró vita csak a szóbanforgó nép eredetkérdése körül alakult ki.³⁵ Figyelmet érdemlő tény, hogy Bá nd i G á b o r és T o r m a I s t v á n a kutatás számára fontos topográfiai megfigyeléseket tett közzé,³⁶ és a mészbetétes edények népe hamvasztásos rítusú sírjainak antropológiai vizsgálata egy nálunk még ritkán alkalmazott módszer, folytatásra váró kiinduláspontjának tekinthető.³⁷ Annak ellenére, hogy Bá nd i G á b o r megállapításai ill. hipotézisei még más oldalról is bizonyításra szorulnak, a paleodemográfiával bővített történeti rekonstrukció első jelentősebb kísérleteit a dunántúli bronzkorkutatás jövőbe mutató eredményeként könyvelhetjük el.³⁸

A magyarországi, s ezen belül a dunántúli középső bronzkor időrendi vázának tisztázásához az új alapot Mo z s o l i c s A m á l i a 1957-ben, ill. B ó n a I s t v á n 1958-ban megjelent tanulmánya jelentette.³⁹ Egyrészt azért, mert hitelt érdemlően meghatározták a mészbetétes edények népe által elrejtett észak- és dél-dunántúli kincseket és azok földbekerülésének idejét. Másrészt azért, mert B ó n a I s t v á n kísérlete meg először egy nép bronziparának sokoldalú körülhatárolását, utalva az önálló „törzsi fémművesség” felismerésének fontosságára. Végül meg kell említenünk, hogy a két utóbb idézett tanulmány egybehangzó megállapításai, de még inkább egymásnak ellentmondó eredményei, irányították a hazai és a nemzetközi kutatás figyelmét az ún. koszideri típusú bronzkincsek jelentőségére. Ezzel mintegy exponálták a középső és késő bronzkorunk váltását előidéző történeti esemény hiteles rekonstrukciójának alapvető fontosságát. Nem is eredménytelenül, hiszen az azóta eltelt alig két évtized alatt tanulmányok tucatjai foglalkoztak az említett eseménysorral.⁴⁰ Az éles polemizálást, az útkeresés tévedéseit és a mellékvágányokat nem nélkülöző idevonakozó kutatás pozitívumai közül itt hármat szeretnénk kiemelni:

– az idézett tanulmányok, monográfiák révén bontakozott ki Magyarországon a késő bronzkor kutatása;

– a felgyorsult forrásközlés, az egymást váltó cikkek sora optimális kontroll-lehetőséget teremtett;

– talán ennek is köszönhető az a szemléletváltás, amelynek eredményeként a kutatók többsége emlékcsoportok és kincslelethorizontok körvonalazása és keltezése helyett a történelmi események mozgatórugóinak felderítését tekinti elsőrendű fontosságúnak.⁴¹

Mindezek dél-dunántúli vetülete a következő. – A szeremlei kultúra feldolgozása révén helyére került az a láncszem, amely a mészbetétes edények népe önálló életének megszűnése és a halomsíros kultúra letelepedése közötti időből (koszideri időszak) hiányzott. Bizonyíthatóvá vált, hogy ekkor a Dél-Dunántúl keleti fele a szeremlei kultúra törzsterületéhez tartozott.⁴²

A késő bronzkor első századaiban a Kárpát-vidéki halomsíros kultúra Dunántúlon élt törzseiről még ma is keveset tudunk. Más tájegységekhez viszonyítva, rendkívül kevés az újonnan feltárt forrásanyag.⁴³ A Dunántúl déli részén nagyobb lélegzetű ásatás csak a Siklós–Téglagyár nevű lelőhelyen folyt,⁴⁴ amelyhez csupán néhány, a halomsíros kultúra telepén pl. Nagymányok, ill. temetőjében (pl. Kéthely–Téglagyár) végzett leletmentés kapcsolódott.⁴⁵ Bár a rendelkezésre álló forrásanyag mennyisége korántsem kielégítő, mégis reális lehetőséget teremt ahhoz, hogy a dunántúli halomsíros kultúra korai és késői szakaszának emlékeit – legalább vázlatszerűen – körülhatároljuk.⁴⁶

Erre márcsak azért is szükség van, mert késő-bronzkorunk egyik jelentős eseményének – az urna-síros kultúra kialakulásának, ill. vándorlásának – vitatott pontjait is részben feloldhatja. Az alapkérdés leegyszerűsítve az, hogy vajon a Dunántúlon – hasonlóan Közép-Európa más vidékeihez – a halomsíros kultúra átalakulása vezetett az urnamezős kultúra létrejöttéhez, vagy ez, részben, ill. teljesen, migrációk eredménye volt területünkön. Tudnunk kell ehhez, hogy a halomsíros kultúra Kárpát-medencei hódítását követően a Dunántúl területe egy, Közép-

34. BÓNA I., AUSB 3 (1961) 17–18 – BÁNDI G., DDolg. 4. Pécs 1967 – Uő., JPMÉ 1967, 25–33. – Uő., JPMÉ 1968, 63–73 – Uő., VMMK 11 (1972) 41–48. Az értékelő tanulmányokat fontos forrásközlő munkák egyésszítik ki, többek között: UZSOKI A., AGy 5 (1963) 5–89 – BÁNDI G.–ZOFFMAN ZS., JPMÉ 1966, 43–56 – DUSEK M., ASC 4 (1969).

35. Vö.: BÁNDI G., JPMÉ 1965, 61–74 – Uő., DDolg. 4 (1967) 26–31 – TORMA I., VMMK 11 (1972) 24–30.

36. BÁNDI G., VMMK 11 (1972) 41–58. – TORMA I., VMMK 8 (1969) 79.

37. BÁNDI G.–NEMESKÉRI J., AIR 11 (1971) 7–34 – K. ZOFFMANN ZS., JPMÉ 16 (1971) 43–58.

38. BÁNDI G., JPMÉ (1971) 59–67.

39. MOZSOLICS A., AAH 8 (1957) 119–156 – BÓNA I., AAH 9 (1958) 211–243.

40. E helyen csak a Dunántúllal konkrétan foglalkozó ta-

nulmányok közül idézünk: KÖSZEGI F., AE 91 (1964) 3–15 – SCHREIBER R., AE 94 (1967) 48–51. – BÁNDI G., JPMÉ 1967, 25–33 – KEMENCZEI T., AE 95 (1968) 159–187 – KOVÁCS T., AE 96 (1969) 161–169 – TROGMAYER O., Actes du VIIe Congrès International des Sciences Préhistoriques et Protohistoriques. Praha 1970, 631–635.

41. Összefoglalóan: KOVÁCS T., AAH 27 (1975) 297–317
42. BÁNDI G.–KOVÁCS T., AAH 22 (1970) 25–39 – Uő., JPMÉ 1969–70. 97–111.

43. Jelentősebb feltárások csak az Alföldön (Tápé, Tiszafüred, Rákóczi falva) és Észak-Magyarországon (Mezőcsát, Maklár, Letkés) folytak.

44. Vö.: BÁNDI G.–KOVÁCS T., JPMÉ 1969–70. 106–107.

45. Vö.: 20 és 23 j.

46. A magyarországi halomsíros kultúra emlékeit értékelő monográfiánkban teszünk erre kísérletet.

Európa nagy részét magában foglaló gazdasági (-politikai) érdekközösség része lett. Az itt élt törzsek életmódjában, szokásaik alakulásában ugyanúgy felfedezhetők az integráció markáns jegyei, amint azt anyagi kultúrájuk is tükrözi. Ez természetesen nem zárja ki a kisebb-nagyobb tájegységeket érintő olyan migrációk lefolyását, amelyek mint történeti esemény, határvonalat képeznek az akkor itt élt népek sorsának alakulásában.

A dunántúli késő bronzkor kutatás két legjelentősebb munkája, Kőszegi Frigyes alapvető tanulmánya,⁴⁷ és Patek Erzsébet szintézisre törekvő monográfiája,⁴⁸ ezt a kérdést nem tudta megnyugtatóan megoldani, s inkább csak széles bázist teremtett a további kutatás számára.⁴⁹ Miután eddig alig ismertük a halomsíros kultúra késői szakaszának dunántúli emlékeit, egy kikerülhetetlen lépcsőfok hiányzott a továbblépéshez. Bízunk abban, hogy a negyedszázada ismert, de közöletlen farkasgyepűi halomsírok leleteinek ill. az új forrásanyag (Siklós-Téglagyár, Sárbogárd⁵⁰) közzététele jobb kiindulási pontot fog teremteni.

Összefoglalóan úgy jellemezhetjük legjobban késő-bronzkor kutatásunkat, hogy csupán a több évszázadot átfogó korszak emlékananyagának rendezéséig jutott el, fontos településtörténeti megfigyeléseket rögzített, és vázolta a gazdasági élet fő vonalait. Hiányzik viszont bronzkorunk végének részletes eseménytörténete, az akkori közösségek életét meghatározó törvényszerűségek sokoldalú ismerete. Nem csupán objektív okok miatt, s ez a tény egyúttal meg is jelöli a jövőbeni feladatokat.⁵¹

III. Nem véletlen, hogy pillanatnyi tudásunk ott és akkor elégtelen, amikor történeti események, gazdasági-társadalmi-etnikai változások folyamatát kell rekonstruálni. Őrégészetünkre általában jellemző, hogy több figyelmet fordít a kronológiai, „kulturális” kérdések boncolgatására, mint a nehezebben, néha egyáltalán nem követhető folyamatok regisztrálására. Ennek az az objektív oka, hogy a régészeti forrásanyag statikus állapotot rögzít, s jó esetben is csak száz és száz mozaikszezből válhat élővé. De azzá lehet, ha felismerjük a részekben és a részekből összeálló egészben a törvényszerűségeket, hiszen ezek kutatásunk vezérfonalai.

Ha ezt világosan látjuk, akkor miért akadozik a tényleges őstörténeti kérdések megnyugtató tisztázása

a Dél-Dunántúlon is. Rosszak a módszereink? Részben igen, részben nem – de igaz, hogy sok vonatkozásban elmaradtunk a nemzetközi élvonaltól. Az előrelépés lehetőségét a forrásanyag tervszerűen végzett feltárásában, a hiányzó láncszemek pótlásában,⁵² kutatási módszerünk elméleti és gyakorlati kérdéseinek tisztázásában jelölhetjük meg. Ezért, nagyobb távlatokban gondolkozva, a legfontosabbnak látszó teendőket két konkrét javaslat formájában foglaljuk össze.

1. A Dél-Dunántúl bronzkori népeinek törzsterülete egyetlen esetben sem egyezik a mai közigazgatási határokkal – s ez természetes. A régészeti kutatásban is szükséges egy bizonyos mennyiségű – vegyük minimumnak – forrásanyag, amely nélkül a gazdasági-társadalmi-etnikai kérdések feloldása csak erősen hipotetikus lehet. De ha meg is van ez a minimális mennyiségű forrásanyag, reprezentációs értéke csak akkor lehet megfelelő, ha nagyjában-egészében azonos megoszlásban képviseli, térben és időben, a vizsgálandó népek hagyatékát. Tehát olyan súlypontozott kutatásra gondolunk, amely adott időszakra, legyen az akár 5–10 év, tervezve a Dél-Dunántúl egész területén valamely kor vagy korszak beható vizsgálatát helyezné előtérbe. Így az 5–10 éves ciklus alatt több, nagyjából egyidőben végzett feltárás olyan forrásanyagot szolgáltathat, amelynek összevetése – már csak a jobb kontroll lehetőségek miatt is – a minőségi előrelépés: azaz bármely korszak vagy nép történetének mélyrehatóbb, sokoldalúbb értékelését tenné lehetővé. Ez természetesen nem zárja ki több kiemelt téma párhuzamos futtatását ill. a „hézagpótló” kisebb feltárások szükségességét. Természetesen tisztában vagyunk azzal, hogy mindez nemcsak tervezés és szervezés, hanem nagyon is a mindenkori anyagi lehetőségek függvénye. Ilyen jellegű kutatási témaként, a tárgyalt korban, hármat tekintünk aktuálisnak: bronzkorunk kezdetének történeti és etnikai kérdéseit; a középső és késő-bronzkor váltását kísérő, gazdasági-társadalmi-etnikai változás behatóbb vizsgálatát; – a bronzkor utolsó századainak komplex kutatását, hiszen az ekkor itt élt urnamezős kultúra, Magyarország területén talán az egyetlen olyan őskori nép, amelynek további vizsgálatával – a pannóniai illírség későbbi történetéből visszakövetkeztetve – népet, etnikai értelemben, belátható időn belül körvonalazhatunk.⁵³

47. KŐSZEI F., AAH 12 (1960) 137–186.

48. PATEK E., Die Urnenfelderkultur...

49. KŐSZEI F., AIR 2–3 (1963) 25–31 – NÉMETH P., TORMA I., VMME 4 (1965) 59–90 – PATEK E., AAH 22 (1970) 41–49 – MOZSOLICS A., In „The European Community in Later Prehistory”, London 1971, 59–76.

50. KOVÁCS T., AIR 4–5 (1963–64) 201–203.

51. Többek között elengedhetetlenül szükséges a késő-bronzkor utolsó századaiban földbekerült dunántúli raktárleletek finomabb időrendi szétválasztása, és eseményjelző szerepük tisztázása.

52. A magyarországi régészet jelenlegi szerkezetére gondolva, bármely hasonló javaslat csak akkor válhat való-

ságá, ha figyelembe vesszük azt is, hogy az érintett múzeumok optimális kiállító tevékenységéhez milyen emlékanvagy feltárása szükséges. Márcsak azért is, mert a fehér foltok eltüntetésének múzeumi és tudományos szempontjai többé-kevésbé azonosak. Ezeket figyelembe véve javasoljuk, hogy Somogy és Tolna megyében a korai bronzkori népek, Baranya megyében az urnasíros kultúra kutatása kerüljön előtérbe. Zala megye területén bármely bronzkori nép telepének vagy temetkezési helyének szisztematikus feltárása már az előrelépés kulcsának tekinthető.

53. Az idevonatkozó eddigi eredmények összefoglalását I. KŐSZEI F., AAH 27 (1975) 319–329.

2. Másik javaslatunk a forrásanyag közlésére vonatkozik. Miután mind a négy érintett megyének folyamatosan megjelenő évkönyve van, a rövid lélegzetű feldolgozások közreadása a jövőben sem jelent nehézséget. A nagyobb ásatások letételeinek publikálása már ma is problematikus, hiszen bizonyos határokon túl ezek az évkönyvekből kiszorulnak, ha a szerkesztők eleget kívánnak tenni más szakterületek hasonló igényeinek is. A célravezető megoldásért nem kell messzire menni, elég ha a Pécsen megjelenő Dunántúli Dolgozatok című sorozatra utalunk. Lehet, hogy ma még túlzottan optimista gondolatnak tűnik az az elképzelés, hogy a Dél-Dunántúlon több, a Dunántúli Dolgozatokhoz hasonló kiadvány legyen, amelyek közül az egyiket régészeti, a másikat természettudományi, a harmadikat néprajzi vagy újkortörténeti munkák alkossák.⁵⁴ Így lehetne a fentebb ajánlott módon súlypontosított dél-dunántúli régészeti kutatás eredményeinek megfelelő publikációs bázist teremteni, minden bizonnyal sikeres hazai és nemzetközi fogadtatással.

Mindaz, amit a dél-dunántúli bronzorkutatás újabb

eredményeiről és elkövetkezendő feladatairól elmondunk, bizonyos értelemben absztrakció. Mégpedig azért, mert akár utalva arra, akár kimondatlanul, többnyire bronzorkutatásunk egészét érintettük. S ez nem is történhetett másként, hiszen még a Kárpát-medence is kis terület ahhoz, hogy bármely őskori nép történetét tájegységek szerint, a valóságos egységből kiszakítva rekonstruáljuk. Éppen ez a mindenki által ismert – újabban gyakran figyelmen kívül hagyott – tény tette szükségessé jelen konferencia összehívását, amelyet az országosan összehangolt tervekre épülő régészeti kutatáshoz visszavezető út egyik állomásának tekinthetünk. Visszavezető útról kell beszélni, hiszen a legutóbbi években – a koordinált tervek ellenére – egyre inkább térthódított a részegységekre bomló, nem egy esetben a megyék határain túllátni nem akaró régészeti kutatás. Pedig a mi tevékenységünkre is érvényes: az egész, részek egysége; de részekből csak akkor áll össze az egyéges egész, ha az alkotóelemeket úgy formáljuk, hogy azok egymást kiegészítsék.⁵⁵

Kovács Tibor

54. Természetesen minden megyei múzeum részéről egy-egynek a szerkesztésére, a megyei tanácsok részéről kiadására, gondolhatunk. – A nemzetközi cserében annak viszont már vannak hátrányai, ha egy kiadványsorozat kötetei váltokozva néprajzi, régészeti, történelmi témájú feldolgozásokat foglalnak magukban, mint azt pl. az idézett Dunántúli Dolgozatok-nál is tapasztalhatjuk.
55. A téma jellegéből fakadóan csak a hazai bronzorkutatás néhány aktuális kérdését kívántuk felvillantani. Ezért csak utalásszerűen idézünk néhány munkát, amelyekből arról is képet kaphatunk, hogy a magyarországi bronzorkutatás – a külföldi szakemberek reflexiói vagy

éppen eredményeink figyelmen kívül hagyásán keresztül – milyen helyet foglal el a nemzetközi kutatásban; BRUNN, W. A., *Mitteldeutsche Hortfunde der jüngeren Bronzezeit*. Berlin 1968; 12–13; HÄNSEL B., *Beiträge zur Chronologie der mittleren Bronzezeit im Karpatenbecken*. Bonn 1968 9–18. TOCIK A.–VLADAR J., *SA* 19 (1971) 365–422. – TASIC N., *Acta Balcanica* 3 (1972) 91–115. – Ha nem megfelelő a tekintélyünk, ha nincs elég súlya eredményeinknek az európai bronzorkutatásban – s objektíven nézve ki állíthatja ennek és mielőbbi pótlásra váró kutatási hiányosságokkal magyarázható.